

M. VIRÁG ZSUZSANNA

ÚJKŐKORI AGYAGSZOBROCSKA TÖREDÉKE A SZÉPVÖLGYI ÚTRÓL

2007. őszén megelőző feltárást végeztünk Budapest II. kerületében, a Szépvölgyi út 14. szám alatti telken.¹ Az egykori Szépvölgyi árok Duna felőli alsó kiszélesedő végénél elhelyezkedő ingatlan Szépvölgyi úthoz közelebb eső részén egy megközelítőleg kelet-nyugati irányú, 25 méter széles természetes kiemelkedést figyeltünk meg, amelynek felszínén egyebek mellett, újkőkori település nyomait tártunk fel.²

A környéken végzett kutatások során már korábban is ismertté váltak leletek az újkőkor középső szakaszának különböző fázisaiból, települési helyet azonban először csak a Felhévizi utca 5, illetve Szépvölgyi út 14. sz. alatti összefüggő területen sikerült megállapítani.³ Az ezt megelőző feltárások alkalmával az Ürömi, és Szépvölgyi út által határolt háromszögben települési jelenségek nélküli, neolitikus leleteket tartalmazó humuszréteget figyeltek meg az ásatók, amelyet a Szépvölgyi árok feltöltődésével kapcsolatba hozható, besodródott leletekkel telített, áthalmazódott réteggént értékelték.⁴ Eszerint a Szépvölgyi árok mentén még további települési helyeket is feltételezhetünk, amelyeknek lokalizálására, kiterjedésük megállapítására további kutatások adhatnak lehetőséget.

Jelen tanulmányunkban a Szépvölgyi út 14. szám alatt végzett feltárás során előkerült ember alakú agyagplasztika töredékekkel és lelet együttesével foglalkozunk részletesebben.

LELŐ KÖRÜLMÉNYEK

Az agyagszobrocska töredéke a feltárás során megfigyelt egykori dombháton, egy későbbi beásásokkal bolygatott nagy kiterjedésű gödörkomplexum egy elkülönülő gödörreszből (SE 6408), került elő, különböző edényekből származó töredékek, obsidián penge és állatcsontok társaságában. A gödör-

rész alakja szabálytalan ovális, oldala rézsús, alja ívelt, teknőszerű, betöltése egyöntetű barna színű volt. A lelő körülmények, az esetlegesen bedobált leletek egyszerű hulladékgyűjtőre utalnak, az idol gödörbe kerülésének (eltetésének) különleges, kultikusan értelmezhető körülményeire utaló jelenség nem volt felismerhető. A töredéket minden bizonnyal a többi hulladékkal együtt, szabálytalan formájú, esetlegesen kiásott szemétdögbe dobták. A törésfelületek alapján a szobrocska már előzetesen eltörhetett vagy azt valamilyen körülmények között, eltörhették mielőtt a hulladékok közé dobták.

EMBER ALAKÚ AGYAGPLASZTIKA TÖREDÉKE

(Ltsz: 2009.5.693) (2. kép 1a-d, 2a-d)

A szobrocska töredéke jó minőségű, keményre égetett, felülete szürkés világosbarna színű, elülső oldala szürkésbarna foltos, törésfelülete sötétszürke. Anyaga finoman iszapolt, kevés apró szerves szervesanyagot tartalmazó anyaggal. Felülete egyenetlenül fényesre polírozott. A töredék magassága 6,8 cm, átmérője 1,9 x 3,1 cm.

Az agyagszobrocska maradványa nőalak felsőtestét jeleníti meg, a fenék domborulatának indításával. A törzs ovális keresztmetszetű, a melleket két, kissé hegyesedő dudorral jelezték. A fej, a karok és a lábak hiányoznak. A vállnál látható tapadási felület és a csípőnél megmaradt csonk alapján a jobb kar könyökben behajlított volt. Hasonló helyzetű volt a bal kar is, amelyet a vállon és a csípő felett látható tapadási felület jelez. A fej megformálása nem rekonstruálható.

A törésfelületek szerint az alsó részt és a bal kart külön tapasztották a felsőtesthez. Ezzel szemben, a fejet és a jobb kar alsó részét a törzssel együtt mintázták meg, majd utóbbit a jobb vállhoz tapasztották. Hátról, a fenék domborulatának indításánál további feltapasztott rész helye látszik (2. kép 1b-c; 2b-c).

Az igen jó minőségű tárgy véletlenszerű eltörése nehezen képzelhető el, a szobrocskát bizonyára erős ütés érthette. A külön hozzá tapasztott testrészek esetleg külső behatás nélkül is leválhattak, de a törzs-

¹ KÁRPÁTI-VIRÁG 2008.

² Jelen tanulmányunkban csak az újkőkori régészeti jelenségekkel foglalkozunk.

³ KÁRPÁTI-ÉDER 2006; KÁRPÁTI-VIRÁG 2008.

⁴ FACSAJY 1998; KÁRPÁTI 2000; KÁRPÁTI 2001; KÁRPÁTI-VIRÁG 2006.

zsel együtt megmintázott fej és jobb kar letöréséhez mindenképpen szándékosságot kell feltételeznünk.

A plaztika felületét széles mély bekarcolásokkal díszítették. A melleket középen összefutó ívelt vonallal keretítették, amelyet hátul a nyakrészen vízszintesen vezettek. Fölötte közvetlenül a nyakban „V” alakú bemélyítés látható (2. kép 1a, 2a). A hátrészt dupla fordított „V” alakú bemélyítéssel díszítették (2. kép 1c, 2c), a derékon vízszintes vonal halad körbe (2. kép 1a, c; 2. kép 2a, c).

EGYÉB LELETEK

Finomkerámia

Lefelé vastagodó oldaltörődék, vélhetően fordított csonka kúp alakú tál alsó részéből. Felületén kissé ferde párhuzamos, sávosan polírozott minta. A sávok szélessége 2 mm, távolságuk 3–4 mm. Mindkét oldalán polírozott. Világos sárgásbarna, belül szürkés világos barnásszürke foltos, törésfelülete sötétszürke. Pelyvás, porózus. Ltsz. 2009.5.727 (3. kép 1)

Fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Mindkét oldala és a törésfelület sötétszürke. Belül függőleges polírozás nyomai látszanak. (3. kép 2b) Kívül vízszintes egyenetlen polírozás. (3. kép 2a) Kevés pelyva. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.595 (3. kép 2)

Oldaltörődék mélyen, szélesen bevéselt ívelt párhuzamos vonaldísszel. A 3 mm széles bevésések egymástól 8 mm távolságra helyezkednek el. Mindkét oldal polírozott. Kívül-belül grafitszürke, a törésfelület vöröses szürke. Pelyvás, kissé porózus. Ltsz. 2009.5.675. (3. kép 3)

Oldaltörődék ívelt párhuzamos bevéselt vonaldísszel. Az 1–2 mm széles bevésések egymástól 1–2 mm távolságra helyezkednek el. Kívül-belül polírozott. Mindkét oldal sárgás világosbarna, törésfelülete szürke. Pelyvás, keményre égetett. Ltsz. 2009.5.606 (3. kép 4)

Oldaltörődék 3–3 vonalból álló kötegben haladó ívelt párhuzamos vonaldísszel. Az 1–2 mm széles vonalak távolsága 5 mm. A sekély, alig bemélyedő vonaldísz nem sérti meg a felületet. Kívül-belül polírozott. A törésfelület és mindkét oldal sötétszürke. Pelyva. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.660 (3. kép 5)

Kissé ívelt oldalú fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Kívül-belül vízszintes polírozás. Sötétszürke, illetve barnás sötétszürke. Pelyvás, porózus. Ltsz. 2009.5. 641. (3. kép 8)

Fordított csonka kúpos tál peremes oldaltörődéke, enyhe törésvonallal. Felülete kopott, polírozás nyoma. Belső oldala szintén polírozott. Sárgás-szürke, törésfelülete sötétszürke. Homok, pelyva. Ltsz. 2009.5.726. (3. kép 9)

Fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Kívül-belül polírozás. Belül függőleges keskeny polírozott sávok láthatók. (3. kép 10b) Sötétszürke, a törésfelület vöröses szürkésbarna. Pelyvás, csillámos, porózus. Ltsz. 2009.5.644. (3. kép 10 a–b)

Fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Mindkét oldal polírozott. Grafitszürke, belül hamuszürke. Finom pelyva, csillámos. Jó anyagú, keményre égetett. Ltsz. 2009.5.699. (3. kép 11)

Meredek oldalú fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Polírozás nyoma mindkét oldalon. Világosbarna sötétszürke foltos, törésfelülete vöröses szürkésbarna. Pelyvás, porózus. Ltsz. 2009.5.589 (3. kép 12)

Kissé homorú oldalú fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Belül vízszintesen elnagyoltan, kívül viszonylag egyenletesen függőlegesen polírozott felületű. Kívül sárgás világosszürke, belül sötétszürke, világosbarna foltos. Pelyvás, porózus. Ltsz. 2009.5.637. (3. kép 13)

Fordított csonka kúp alakú tál peremes oldaltörődéke. Kívül-belül polírozás. Sötétszürke, a törésfelület ugyancsak. Pelyvás, csillámos, porózus. Ltsz. 2009.5.646. (3. kép 14)

Enyhén ívelt alsó részű edény, valószínűleg tál fenéktörődéke. Mindkét oldal polírozott. Barna, a törésfelület feketés sötétszürke. Apró szerves adalék, porózus. Ltsz. 2009.5.690. (3. kép 15)

Fenéktörődék, valószínűleg tál alsó részéből. Mindkét oldal polírozott. Szürkésbarna, törésfelülete feketés sötétszürke. Pelyva, porózus tapintású. Ltsz. 2009.5.692. (3. kép 16)

Homorúan ívelt, enyhén kihajló peremű üreges csőtalp alsó részének peremes törődéke. Kívül függőleges polírozás. Belül is polírozott. Szürkésbarna. Pelyvás. Keményre égetett, kissé porózus tapintású. Ltsz. 2009.5.633. (3. kép 17)

Behúzott peremű, gömbös testű edény törődéke. Mindkét oldala polírozott. Kívül-belül barnás sötétszürke, törésfelülete sötétszürke. Finom pelyva. Ltsz. 2009.5.679. (4. kép 3)

Enyhén behúzott peremű, gömbszelet alakú edény törődéke. Mindkét oldal polírozott. Szürkés sötétszürke, törésfelülete sötétszürke. Pelyva és csillámos homok. Porózus. Ltsz. 2009.5.709. (4. kép 5)

Behúzott peremű edény peremes oldaltörődéke, legömbölyített kerek bütyök törődékével. Felülete nagyjából simított, belül simított és polírozás nyoma. Világos sárgásszürke, törésfelülete sötétszürke. Homok, pelyva, Kissé porózus tapintású, jól égetett. Ltsz. 2009.5.712.

Oldaltörődék. Felületén elnagyolt vékony sávos polírozás, belül simított. Sötétszürke. Jó anyagú, pelyva

és kevés apró kavicszúzalék. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.738.

Fenekőtöredék, enyhén ívelt aljú edény alsó részéből a fenék indításával. Mindkét oldalon polírozás nyoma. Sárgás világosbarna, törésfelülete szürke. Pelyva, és kevés apró zúzalék. Keményre égetett. V Ltsz. 2009.5.702.

Csőtálp felső része a tál indításával. A talp felső része tömör, alja hiányzik. A talprész kívül, a tálrész belül polírozott. Sötétszürke a felület és a törésfelület is. Jó minőségű, pelyvás. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.739.

Oldaltöredék valószínűleg enyhén ívelt oldalú kónikus tálból. Függőleges polírozás, kívül belül látható elnagyolt sávok. Sötétszürke a törésfelület is, (ez mindenhol grafit szürkét jelent) belső kissé barnás. Pelyva. Ltsz. 2009.5.653.

Csőtálp töredéke. Alja enyhén kifelé hajló. Kívül függőlegesen fűvel elsimított. Belül is simított. Barnászürke. Pelyvás, keményre égetett, de kissé porózus. Ltsz. 2009.5.590.

Táltöredék. Kívül egyenetlen vízszintes polírozás. Szürkésbarna, törésfelület sötétszürke. Kevés pelyva. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.591.

Ívelt fenéktöredék. Kívül-belül polírozott. Sárgás világosbarna, világosbarna foltos a törésfelület hasonló. Kevés pelyva és sok homok. Porózus. Ltsz. 2009.5.627.

Oldaltöredék. Belül 2 párhuzamos besimítás, felület nem sérült meg. Kívül alig látható párhuzamosan polírozott minta. Polírozott. Belül grafitzürke, kívül kissé vöröses világosbarna, törés sötétszürke. Kevés szerves, csillámos. Ltsz. 2009.5.733.

Durva kerámia

Behúzott peremű, ívelt oldalú edény perem felé elvékonyodó peremes oldaltöredéke. A peremrész alatt 1,5 cm szélességű díszítetlen sáv, alatta éles eszközzel 1,5 cm hosszán bevagdossott ún. eső minta. Kívül-belül fűvekkel elsimított felület. Simított. Kissé vöröses világosbarna, belül szürkésbarna. Pelyvás. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.631. (4. kép 1)

Behúzott peremű, ívelt oldalú edény peremes oldaltöredéke. 2,4 cm-re a perem alatt párhuzamos vízszintes vonalpár fut körbe. Az edény öblén két függőleges bevágással tagolt félgömbös bütyök, amelyet 3–3 párhuzamosan bekarcolt ferde vonaldísz, fog közre. Kívül simított, belül polírozott. Mindkét oldala szürkésbarna, törésfelülete sötétszürke. Sok pelyva, Porózus tapintású, de keményre égetett. Ltsz. 2009.5.593. (4. kép 2)

Behúzott peremű, ívelt oldalú edény perem felé kissé elvékonyodó peremes oldaltöredéke. A perem alatt vízszintes ujjbenyomás sor fut. Kívül-belül fű-

vekkel elsimított felület. Kissé vöröses világosbarna, belül szürkésbarna, törésfelülete sötétszürke. Pelyvás. Porózus tapintású. Ltsz. 2009.5.630. (4. kép 4)

Nagyméretű behúzott peremű, gömbszelet alakú edény peremes oldaltöredéke. A perem alatt 2,5 cm széles polírozott sáv, alatta a felület rücskös (függőleges húzgálásokkal durvított). Belső oldala polírozott. Világosbarna, belül sötétszürke, a törés feketés sötétszürke. Kevesebb apró pelyva és csillámos adalék. Keményre égetett, kissé porózus. Ltsz. 2009.5.695. és 2009. 5. 711. (4. kép 6)

Nagyméretű edény oldaltöredéke, ággal mélyen bevéselt egyenes vonalú párhuzamos vonalmintával. A bevésések szélessége 5 mm. Belül polírozás nyoma, kívül simított. Világosbarna, belül sötétszürke, törésfelület sötétszürke, csaknem fekete. Pelyvás. Ltsz. 2009.5.623. (3. kép 6)

Nagyméretű öblös edény peremes oldaltöredéke, „V” alakban összefutó párhuzamos vonalmintával. A bevésések szélessége 3–5 mm, a vonalak távolsága 5–6 mm. Belül polírozott, kívül simított. Világosbarna, belül világosbarna, sötétbarna foltos, törésfelület sötétszürke, csaknem fekete. Sok pelyva. Ltsz. 2009.5.597. (3. kép 7)

Nagyméretű, gömbös testű edény oldaltöredéke, öblén négy ujjbenyomással tagolt lapos kerek bütyökdíszel. Pelyvás, simított, vöröses világosbarna, belül fehéres sárgás világosbarna, simított, törésfelülete sötétszürke. Jó minőségű, keményre égetett. Ltsz. 2009.5.701. (4. kép 7)

Nagyméretű edény oldaláról levált, ujjal kettéosztott kerek lapos bütyökdísz. Elnagyoltan elsimított. Vöröses világosbarna, a törésfelület sötétszürke. Jó anyagú, keményre égetett, pelyvás. Ltsz. 2009.5.651. (4. kép 8)

Nagyméretű, behúzott peremű, gömbös testű edény peremes oldaltöredéke. A perem alatti sáv 3,5 cm szélességben simított, alatta, ujjal vagy valamilyen eszközzel, függőleges húzgálásokkal kissé durvított. Belül simított, polírozás nyoma. Mindkét oldalon világosabb hússzínű, a törésfelület vöröses sötétszürke. Durvábban aprított pelyvával és csillámos homokkal soványított. Ltsz. 2009.5.649. (4. kép 9)

Öblös edény oldaltöredéke, legnagyobb szélességénél körömbenyomásos lécdíszel. Elnagyoltan simított felületű. Vöröses világosbarna, belül sötétszürke, törésfelülete sötétszürke. Sok pelyvával soványított, kissé porózus. Ltsz. 2009.5.603. (4. kép 10)

Gömbös testű behúzott peremű edény perem felé elvékonyodó oldaltöredéke. Oldalán a perem alól ívelten induló, sűrű ujj benyomásokkal tagolt függőleges lécdísz. Szürkésbarna, törésfelülete sötétszürke. Mindkét oldal simított, de érdes tapintású. Sok pelyva, keményre égetett. Ltsz. 2009.5.605. (4. kép 11)

Nagyméretű öblös edény oldaltöredéke, felületén strukturált simításokkal. (Vízszintes elsimítás, majd függőleges, ujjal 2 cm távolságra húzkodott sekély besimítások.) Belseje simított. Világos vörösbarna, törésfelülete sötétszürke. Pelyvával soványított, Jó minőségű, keményre égetett. Ltsz. 2009.5.700. (4. kép 12)

Nagyméretű öblös edény alsórészének oldaltöredéke, ujj benyomásokkal. Kívül-belül polírozás nyoma. Mindkét oldal vörösbarna, törésfelület sötétszürke. Sok pelyva. Porózus. Ltsz. 2009.5.604. (4. kép 13)

Nagyméretű öblös edény oldaltöredéke, lapos lécdíszszel. Nagyobb távolságokra ujjbenyomások. Kívül simított, belül polírozott. Vöröses világosbarna, belül sötétszürke, majdnem fekete. Törésfelület világosabb szürke. Pelyvás. Ltsz. 2009.5.596. (4. kép 14)

Nagyméretű edény oldaltöredéke, felületén széles bottal besimított függőleges irányú sávok. Kívül simított, belül polírozott. Felülete és törésfelülete sötétbarna. Pelyvás. Porózus. V: 1,1 cm. Ltsz. 2009.5.607. (4. kép 15)

Gömbös testű nagyméretű edény oldaltöredéke, bütyök vagy fül indításával. Felületén ujjal elhúzgált vékony agyagbevonat. Vöröses világosbarna. Belseje és törésfelülete sötétszürke. Sok pelyva. V 1,2 cm. Ltsz. 2009.5.600. (4. kép 16)

Öblös edény alsó részének töredéke, alsó részén középen benyomott korong alakú bütyökdíszszel. Belül polírozott, kívül elhúzgálással durvított felület. Külseje vöröses világosbarna, belső oldala barna. Törésfelülete sötétszürke. Pelyvás soványítású. Ltsz. 2009. 5. 691. (4. kép 17)

Nagyméretű edény enyhén ívelődő oldaltöredéke. Elnagyolt, kis lapos agyagcsomókkal durvított felület. Belül simított. Kívül világos barna, belső oldala és törésfelülete sötétszürke. Pelyvás, keményre égetett, belül kissé porózus. Ltsz. 2009.5.656.

Nagyméretű behúzott peremű gömbös testű edény peremes oldaltöredéke. Polírozott, majd fűcsomóval vízszintesen elhúzgált, durvított felület. A felületkiképzés belül is hasonló. Kívül vöröses világosbarna, belül szürkés világosbarna. A törésfelület sötétszürke, ill. hamuszürke. Sok pelyva, keményre égetett, de kissé porózus. Ltsz. 2009.5.628.

Gömbös testű edény peremes oldaltöredéke, perem enyhén, csak tapintható módon kihajló. Belül polírozott, kívül egyenetlen, de vízszintes irányban polírozott felület. Szürkés sötétbarna, belül szürkésbarna, a töréssötétszürke. Pelyvás. Keményre égetett. Ltsz. 2009.5.629.

A KERÁMIAELETEK ÉRTÉKELÉSE, KELTEZÉSE

Az edénytöredékek között jól elkülöníthető finom és durva kerámia egyaránt meghatározó jellegzetessége a növényi anyaggal történő soványítás. A finom kerámia anyagában ritkán csillámos adalék (3. kép 10–11, 14, 4. kép 5.) és néha apró zúzalék is megfigyelhető. A durva kerámia esetében csak elvétve észlelhető csillámos homok (4. kép 6, 9).

A finomkerámia jellemzően polírozott felületű. A töredékek színe leggyakrabban sötét árnyalatú, grafitiszürke, barnás foltos, ritkábban világos vörösesbarna, legtöbbször porózus, selymes tapintású. Az edénytípusok között jellegzetes, leggyakrabban előforduló forma a polírozott fordított csonka kúp alakú tál (3. kép 2, 8–14), amelynek uralkodó szerepe nemcsak lelet együttesünkben, hanem a DVK idősebb fázisának egész területén jellemző.⁵ Némelyikhez a felső részen tömör, alul kiívelődő kónikus csőtálp is tartozhatott (3. kép 17), de talp nélküli változatok is lehettek (3. kép 15–16). Főleg a tálak esetében gyakori az elnagyolt, felületes fényezés, így a polírozási csíkok meglátszanak az edénytöredékek felületén. Ez a felület kiképzési eljárás szintén igen jellemző és gyakori az idősebb DVK tálak esetében⁶. Egyes példányok belső oldalán sávosan, illetve csíkosan polírozott felület figyelhető meg (3. kép 2, 10), ez a jelenség azonban inkább felület kiképzési eljárásnak és nem mintázatként értékelhető. Az edényformák között ritkán ívelt oldalú, gömbszelet alakú polírozott edények töredékei is előfordulnak (4. kép 3, 5).

Néhány töredék átmenetnek tekinthető a finom és durva kerámia között. A lelet együttesben található ide tartozó példányok ívelt oldalú gömbszelet alakú edényekből származnak (4. kép 1, 2). Kisebb méretűek, oldalfaluk vékonyabb, de felületük nem polírozott, hanem simított, kissé érdes tapintású, továbbá megtalálható rajtuk a szintetikus díszítés (4. kép 2), és a felületet elborító rövid függőleges bevagdolásokkal kialakított függőleges „esőminta” alkalmazása is (4. kép 1).

A durva kerámia általában 1 cm-nél vastagabb falú, és felülete elnagyoltan elsimított felületű (4. kép 7, 13, 14), vagy valamilyen módon, eszközzel, fűfélékkel, vagy ujjal történő elhúzgálással durvított (4. kép 12, 15, 17). Előfordul, hogy a durvítás feletti peremrész alatti sáv polírozott (4. kép 9). Ritka viszont a felület egyéb részének polírozása (4. kép 13), vagy a növénynyel történő durvítás előtti polírozás. Elvétve jelenik meg a felvitt agyagmáz; ujjal ferdén elhúzgált vékony

⁵ PAVÚK 1980. 20–21; KALICZ 1988. 148; KALICZ 1995. Ab. 17, 2–3, 5; VIRÁG 1992. 21. stb.

⁶ MAKKAY 1978. X. t. 3, XI. kép 8; PAVÚK 1980. 33. kép 1; VIRÁG 1992. 9. kép 3, 13, 14. kép 10, 17. kép 7, 10.

agyagbevonatot mindössze egyetlen egy esetben tudtunk megfigyelni (4. kép 16). Az edénytöredékek többnyire barnás árnyalatúak, leggyakrabban vörösesbarna színűek. A behúzott peremű edény- (4. kép 6, 9) és ívelt oldaltöredékek alapján, a formák között a nagyméretű gömbös testű edények dominálnak. A durva kerámián jellegzetes az ujjbenyomkodásos bordadíszek alkalmazása, és előfordul az ujjbenyomással kettéosztott vagy a középen, illetve rozetta alakban benyomkodott lapos kerek bütyökdísz is. A díszítések között előfordul a perem alatt körbefutó ujjbenyomás sor is (4. kép 4).

Mindkét kerámiafajtán megjelenik a bemélyített vonaldísz, a mintázatot a finomkerámián párhuzamos ívelt vonalak (3. kép 3–5), a durva kerámián egyenes vonalú bevésések alkotják (3. kép 6–7, 4. kép 2). A finomkerámián a vonalminta besítmítás szerű kialakításával is találkozunk (3. kép 5), és előfordul a valódi polírozott minta is (3. kép 1).

A kerámialetek jellegzetességei alapján lelet együttesünk összességében a DVK idősebb szakaszának jellegzetességeit hordozza. Az elnagyolt polírozás alkalmazása, a markáns Schlickwurf hiánya⁷, illetőleg a durva kerámián alkalmazott, attól eltérő felület kiképzési technikák előfordulása az idősebb fázison belül a Budapest, Aranyhegyi úton előkerült leleteknél fiatalabb keletezésre utal.⁸ Ugyanezt erősíti meg az Aranyhegyi úton jellegzetes bikónikus edénytípus hiánya⁹, illetőleg a gömbszelet alakú ívelt oldalú edények töredékeinek megjelenése a Szépvölgyi útról bemutatott együttesben. Hasonló korú leletanyag Budapest környezetében jelenleg Dunakeszi–Székesdűlőről¹⁰, illetve Szigetszentmiklós–Vízműtelepről ismert.¹¹ Valamivel későbbi az idősebb és a kottafejes átmeneti időszakra keltezett Győrszemere–Tóth tagról¹² közölt lelet együttes, Szigetszentmiklós–Vízműtelep 13. számú objektuma,¹³ illetőleg a Balatonalmádi–Vörösberényből¹⁴ bemutatott leletek. Korban legközelebb Bicske–Galagonyás 1. ház és a III. szelvény 1. gödör leletanyaga,¹⁵ Dunakeszi–Székesdűlő,¹⁶ valamint Szigetszentmiklós–Vízműtelep 33–34. sz. gödre állhat.¹⁷

Összességében a Szépvölgyi úton talált idol töredéket tartalmazó lelet együttes a DVK idősebb szakaszának második felébe tartozhat. A viszonylag kis számú töredék ellenére is, talán megengedhető az a finomabb időrendi beosztás, miszerint fiatalabb lehet az Aranyhegyi úton talált idősebb leleteknél,¹⁸ de megelőzi az idősebb fázis legvégére, a kottafejes átmeneti időszakra keltezett említett lelet együtteseket.¹⁹

A DVK IDOLJAIRÓL

A Szépvölgyi úton talált ember alakú agyagplasztika meghatározó jellegzetességei, úgymint a mélyen vésett vonaldísz kialakítása és mintázata, a női nemi jelleg ábrázolása, és a karok behajlított, vállat-csípőt összekötő helyzete, mind felismerhetőek és jellemzőek a DVK területén eddig előkerült idolkörében, csakúgy, mint a közép-európai VK elterjedési területéről ismert idolkon.²⁰ A Dunántúlról legközelebbi párhuzamként a hasonló időszakba sorolt Bicske–Galagonyási idolkör említhető, amelyeknél mindezek a jellegzetességek ugyancsak együttesen fordulnak elő.²¹

Az ember alakú szobrocskák meglehetősen ritka, de jellemző leletnek számítanak,²² amelyek a VK elterjedési területén nagyjából egyformán elterjedtek.²³ Annak ellenére, hogy minden fázisból kerültek elő idolkok, csak kevés és töredékes plasztikus emberábrázolás ismert a DVK területéről, ahol még a nagy felületű feltárásokon is igen kis számban, vagy egyáltalán nem kerültek elő. Ez a jelenség nemcsak a Dunántúlra, hanem a teljes elterjedési területre vonatkozik; a kultuszhoz kapcsolódó figurákat feltehetően elsősorban pusztuló szerves anyagból, főleg fából készíthették.²⁴

A Dunántúlon ép példány nem ismert, a feltárások során eddig hiányosan, sokszor csak a törzs, vagy annak részlete – főként a felsőtest – került elő. Leggyakrabban az alsó rész, illetőleg a lábak, több esetben még a fej és a karok is hiányoz-

⁷ KALICZ 1995, Abb. 22–24.

⁸ KALICZ–SCHREIBER–KALICZ 1992; KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 2002.

⁹ KALICZ 1995, Abb. 16, 3, 5–16.

¹⁰ HORVÁTH 2002, 18–22.

¹¹ VIRÁG 1992, 22–23; A 33. és 34. objektum leletei.

¹² REZI KATÓ 1993.

¹³ VIRÁG 1992, 21–22.

¹⁴ REGENYE 2002.

¹⁵ MAKKAY 1978.

¹⁶ HORVÁTH 2002, 2002a.

¹⁷ VIRÁG 1992.

¹⁸ Az eltérések természetesen nem csak időrendi, hanem helyi különbségeket is tükrözhetnek. Dunakeszi–Székesdűlőn pl. nem olyan jellegzetes a plasztikus díszítőelemek alkalmazása, mint leletanyagunkban. HORVÁTH 2002a, 14–15. Ugyanakkor a plasztikus díszek jó párhuzamait találjuk az Aranyhegyi útról bemutatott leletek között. KALICZ 1995, Abb. 18–21.

¹⁹ Győrszemere–Tóth tag: REZI KATÓ 1993; Szigetszentmiklós–Vízműtelep 13, 35, 41. objektum: VIRÁG 1992, 21, 23; Balatonalmádi–Vörösberény: REGENYE 2002.

²⁰ HANSEN 2007, Taf. 499–506.

²¹ MAKKAY 1975, belső borító, Abb. 5.

²² BARNA 1999, 13.

²³ HÖCKMANN 1965, 1.

²⁴ HORVÁTH–KALICZ 2003, 12.

nak.²⁵ Sok esetben viszont csak a fejrész,²⁶ ritkábban a lábakat²⁷ találták meg. Az idolk töredékessége nyilvánvalóan használatukkal, funkciójukkal állhatott összefüggésben. A kultuszéletben szerepet játszó tárgyak sajátos „életútta” rendelkeztek,²⁸ amelynek során a szerepüket veszített, vagy éppen kifejezetten megsemmisítésre készített darabokat szándékosan összetörték. Ezt követően egyes részeit külön helyekre eltemették, vagy – mint esetünkben is – hulladékgyűrtbe dobták, esetleg a felszínen elszórták.

A DVK különböző fázisaiba sorolható antropomorf kisplasztikák között ülő és álló testhelyzetű szobrocscák egyaránt felismerhetők, bár a töredékesség miatt az egyértelmű típusbesorolás sokszor nehézségbe ütközik. Az önálló teljes körplasztikák mellett eleve részlegesen, alsó rész nélkül megformált, valamilyen applikáció céljára készített példányok is készülhettek.²⁹ Az önállóan előkerült fejek esetében is csak ritkán dönthető el, hogy teljes alakokhoz tartozhattak,³⁰ vagy edényről letört díszítmények lehettek, mint azt a Balatonszemes–Bagódombról közölt, DVK idősebb fázisba sorolt idolféjjel kapcsolatban feltételezik.³¹

Ülő vagy félig ülő helyzetű plasztika ép példánya nem ismert a DVK területén, a testhelyzet csak a lábcsontok alapján állapítható meg. Ez a típus az

idősebb fázistól,³² a legfiatalabb időszakig megtalálható.³³ A példányok többsége a Dunántúl déli részéről az idősebb fázisból és a Keszthely csoport köréből ismert. A két lábat a megállapítható esetekben egymástól elkülönítve mintázták meg.³⁴ Ugyanez állapítható meg a szomszédos területek hasonló töredékeivel kapcsolatban is.³⁵ Ülő alakként is értelmezhetőek a derékszögű, alul lapított fenékrésszel és előtöredékes illesztési felülettel rendelkező példányok, amelyekhez esetleg előre álló lábak csatlakozhattak³⁶, hasonlóan az ausztriai Maiesch-ből közölt korai VK időszakra keltezett példányhoz.³⁷ Ezek a szobrocscák vélhetően különálló, esetleg szerves anyagból készített számolyon „trónuson” ülhettek,³⁸ míg a félig ülő helyzetben ábrázolt plasztikákat³⁹ esetleg valamihez támasztva is használhatták.⁴⁰ Zsámollyal egybeépített változatot a DVK körében eddig csak az idősebb fázisból sikerült rekonstruálni.⁴¹ A kétféle ülő alkalmasosság egyidejű alkalmazására nemcsak az önálló plasztikák esetében van példa, hanem jól bizonyítható ez a Törökbálint–Dulácskán előkerült Zseliz korú ülő antropomorf edények alapján is. Míg az egyik edény egybeépített zsámollyal rendelkezett, addig a másik példánynál a töredékek alapján különálló ülőke, „trónus” valószínűsíthető.⁴²

Egyes plasztikák esetében az alsó rész kiképzése alapján többféle rekonstrukció is elképzelhető. Feltevésesek szerint a szóládi és a Bicske–Galagonyási

²⁵ Medina: Csalogovits 1936. 3. t. számozás nélkül; Gläser 1993. 405, Abb. 64. (A medinai szobortozó inkább régibb VK, mint Starcevo); Szentgyörgyvölgy: Bánffy 2004. 81, Fig. 18, 143; Bánffy 2007. 72–73; Szob–Verbicek: Dinnyés–Kövári et al. 1993. 4. t. 9; Zalakomár–Alsó-csalit: Kreiter 2008. 78; Szob–Malomkert: Kövári 2004. 8–9, 3. kép 4; Balatonszemes–Szemesi berek: Honti–Németh 2004. 6, III. tábla 1–2; Bondár–Honti–Márkus–Német 2007. 124, 4. kép; Kisunyom: Károlyi 1984. 434; 2004, 97. ábra; Sormás–Török-földek: Barna 2005. 21–22, 7. kép 1a–c; 2007b, 68–69; Torony: Ilon 2007a. 76–77.

²⁶ Balatonszemes–Bagódomb: Kiss–Sebök 2007. 116, 102. kép; Aba–Felsőszentiván–Ángyihegy: Makkay 1972.; Makkay 1975. Abb. 2; Sukoró–Tóraduló: Makkay 1970. 1972, 1975, Abb. 3–4. Hévízgyörk–Kaparóházi dülő: Kalicz 1970a. 35, 23. kép; 1970b. 103, Taf. 7, 1; Tác–Gorsium: Makkay–Starnini–Tulok 1996. Fig. 73, 2a–c; Bodorfa: Regénye 2009; Sormás Mántai dülő: Barna 2007a. 64–65; Győr, Pápai várn: Mithay 1966. 10. tábla 14.

²⁷ Barcs: Kalicz 1995. Abb. 9. 11.

²⁸ Raczky 2009, további irodalommal

²⁹ Szólád: Kalicz 1993. Fig. 16. 1a–c; 1995. Abb. 5/3; Makkay–Starnini–Tulok 1996. Fig. 73. 1; Sebök 2007. 120; Becsehely–Homokos: Barna 2004. 36, 4. kép 2; Bicske–Galagonyás: Makkay 1972. 18; 1975, belső borító, Abb. 5; 1978, 27, Fig. 7; Gläser 1993. Abb. 66. 2–3; Kalicz 1998. Abb. 5. 4.

³⁰ Balatonszemes–Bagódomb: Sebök 2007. 119–120, 106. kép

³¹ Kiss–Sebök 2007. 116, 102. kép

³² Zalavár: Kalicz 1988. 92. kép 15; Gläser 1993. 406, Abb. 65; Kalicz 2007. 11; Szólád: Kalicz 1993. Fig. 16. 1a–c; 1995, Abb. 5/3; Makkay–Starnini–Tulok 1996. Fig. 73. 1. (A szórvány letelet „to the local group of the Linear Pottery Culture of the southern part of Transdanubia” is sorolják: Makkay–Starnini–Tulok 1996. 117.); Balatonszemes–Bagódomb: Sebök 2007. 119, 106. kép; Szob–Verbicek dülő: Dinnyés–Kövári et al. 1993. 334, Table 4. 9; Zalakomár–Alsó-csalit: Kreiter 2008. 78.)

³³ Becsehely–Homokos: Barna 2004. 36, 4. kép 2; Petrivente: Horváth–Kalicz 2003. 12, 4. kép 1.

³⁴ Zalavár: Gläser 1993. 406, Abb. 65, Szob–Verbicek dülő: Dinnyés–Kövári et al. 1993. 334, Table 4. 9; Petrivente: Horváth–Kalicz 2003. 12, 4. kép 1

³⁵ Cífer: Pavúk 1994. Abb. 4. 8; Luning 2005. Bild 354.

³⁶ Szólád: Kalicz 1993. Fig. 16, 1a–c; Kalicz 1995. Abb. 5/3, esetleg Becsehely–Homokos: Barna 2004. 36, 4. kép 2. (Ebből a szempontból nehezen ítéltető meg, mivel a publikációban csak az idol hátoldala szerepel.)

³⁷ Maurer 1982. 17, Abb. 2. 1; Berg–Maurer 1998., 28–29, Abb. 15.

³⁸ Sebök 2007. 120.

³⁹ Zalavár: Gläser 1993. 406, Abb. 65, Petrivente: Horváth–Kalicz 2003. 12, 4. kép 1.

⁴⁰ Horváth–Kalicz 2003. 12.

⁴¹ Balatonszemes–Bagódomb: Sebök 2007. 120.

⁴² Virág 1998; 2000.

plasztikák edényre applikált figurák lehettek.⁴³ Más elképzelések szerint a Bicske–Galagonyási idolo esetében – a szóládihoz hasonlóan⁴⁴ – valamiféle egyéb ülő alkalmasosággal ellátott, ülő testhelyzetű önálló körplasztikáról,⁴⁵ vagy a zsámoly és a lábak együttesen megformált „kentaur”-típusú megoldásáról lehet szó,⁴⁶ „Kentaur” szerű ábrázolásként került közlésre⁴⁷ a Keszthely csoportba sorolt,⁴⁸ Toronyból megismert példány, amely a díszítőmotívumok elhelyezkedése alapján, esetleg másként is értelmezhető lehet. A karcsónkok helyzete és a nyakék ábrázolása alatt látható előreugró törésfelület, ölben elhelyezkedő edényre, illetve ülő testhelyzetre is utalhat, amelyre számos példa van a DVK körből, eddig az idősebb fázisból.⁴⁹ Hasonló megoldás az egyik becsehelyi⁵⁰ és a szóládi idollal kapcsolatban is felmerülhet, bár azok elöl, a hasi részüknel edényekre applikált figurák is lehettek.⁵¹ Amennyiben a toronyi példány farrészénél látható, kétségesen értelmezhető tapadási felület mégis kentauruszerű megoldást jelez, a mellrészén látható előreugró törésfelület alapján valószínűsíthető applikációval együtt a plastika sajátos megoldás lehetett.

Előfordulnak álló alakot mintázó plastikák is, amelyek ugyancsak töredékek alapján ismertek. Az ide sorolható szobrocskák DVK körében előkerült példányai erősen stilizált dorongszerűen megformált szobrok, vagyis a lábakat nem egyenként, hanem egy összefüggő hengszerű alsórészként ábrázolták.⁵² A korai medinai szobortorzó,⁵³ és a barcsi példány⁵⁴ kivételével, az eddig ismert dunántúli példányok az idősebb fázis végéről és a fiatalabb (Kottafejes illetve korai Keszthely) fázisok kezdetéről, illetve az azokat összekapcsoló átmeneti időszakból származnak.⁵⁵ Eredetileg edényre applikált teljes álló alak lehetett a később önálló idolként használt Balatonmagyaród–

Kápolnapusztáról közölt példány,⁵⁶ amelynek testén az előzőektől eltérő módon, megtalálható az ülő idolo többségén megjelenő fordított V alakú bemélyített díszítés fenyőág–minta változata.

A Szépvölgyi útról bemutatott idolo esetében nem rendelkezünk egyértelmű támpontokkal az alsó rész rekonstrukciójához. Bizonyos, hogy az alsó részt külön tapasztották a szobrocska megmaradt tagjához, a fenék domborulatánál induló tapadási felület azonban többféle megformálás lehetőségét is felveti, hasonlóképpen, mint a legközelebbi párhuzam, a Bicske–Galagonyásról származó nagyobb idolo esetében, amely a fenék domborulata alapján ülő alakként, applikált plastikaként vagy esetleg „kentaur” részeként egyformán értelmezhető. A domborulat indítása alapján felmerülhet még a fenékrész hozzá tapasztással történő enyhe vagy erőteljesebb megnagyobbításának lehetősége is. Erre példa a legidősebb fázisba tartozó brunni idolo megformálása, amely kifejezetten zsírfarú.⁵⁷ Amennyiben a régibb vonaldíszes időszakba tartozik a medinai töredék,⁵⁸ akkor az is az erősen zsírfarú típust képviseli. Az álló idolo között az egyik győrszemerei példányon is megfigyelhető a fenékrész enyhe magvastagítással történő hangsúlyozása.⁵⁹ A DVK idolo azonban jellemzően kevésbé zsírfarúak, a fenék megformálása a legtöbb ülő figura esetében lapos vagy alig domborodó,⁶⁰ csak a legkorábbi idolo némelyike mutat enyhe „zsírfarúságot”.⁶¹ Mindezek alapján nyitott kérdés marad, hogy esetünkben ülő, enyhén vagy erősebben zsírfarú álló, „kentaur” szerű vagy éppen eredetileg valamire applikált szobrocskáról lehet-e szó.

A karok kialakításának kétféle típusa ismerhető fel a Dunántúlról ismert idolo körében. A teljes hosszában megjelenített karok egyik változata a Szépvölgyi úti idolnál is megfigyelhető, vállat és csípőt ívelten áthidaló, könyökben behajlított változat, amelyre a vonaldíszes körben több példa is ismeretes.⁶² A karok gyakran letörtek, csak a tapadási felület vagy kis csonkok alapján következtethetünk erre a VK körben igen jellemző kartartásra. Ahol csak a vállnál figyelhető meg a karok indítása, ott például edényt

⁴³ Bicske–Galagonyás: MAKKAY 1972. 18; MAKKAY 1975, belső borító, Abb. 5; 1978, 27, Fig 7; Szólád: MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. 117, Fig. 73. 1b.

⁴⁴ SEBŐK 2007. 120.

⁴⁵ GLÄSER 1993, 407

⁴⁶ SEBŐK 2007, 120. A kisebb bicskei idolo esetében még az ülő pozíció is csak a nagy idolhoz való hasonlóság alapján feltételezhető (GLÄSER 1993. 408).

⁴⁷ ILON 2007. 76–77.

⁴⁸ KALICZ 2007. 11.

⁴⁹ Bicske–Galagonyás: MAKKAY 1975. belső borító; LÜNING 2005. 25, Abb. 35, 36; Balatonszemes–Bagódomb: SEBŐK 2007. 119–120, 106. kép).

⁵⁰ BARNA 2004. 36, 4. kép 2.

⁵¹ MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996., 117, Fig. 73. 1b.

⁵² HÖCKMANN 1972. 188.

⁵³ CSALOGOVITS 1936.

⁵⁴ KALICZ 1995.

⁵⁵ Győrszemere: REZI KATÓ 1993. 21–22, Abb. 13. 4, Abb. 14. 3; Szakály: MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. 118, Fig. 74; Becsehely–Homokos: BARNA 2004. 36, 4. kép 1.

⁵⁶ BARNA 1999. 10, 1. kép/1a–1b–1c

⁵⁷ HANSEN 2007., Abb. 178, Taf. 498.

⁵⁸ CSALOGOVITS 1936. 3. t. számozás nélkül

⁵⁹ REZI KATÓ 1993. 21–22, Abb. 13. 4, Abb. 14. 3.

⁶⁰ Balatonszemes–Bagódomb: SEBŐK 2007. 119–120, 106. kép, Szólád: KALICZ 1993. Fig. 16. 1a–c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. Fig. 73. 1, Becsehely–Homokos, Petrivente: HORVÁTH–KALICZ 2003. 12, 4. kép 1.

⁶¹ GLÄSER 1993. 406, Abb. 65; Szob–Verbicek dűlő: DINNYÉS–KÓVÁRI et al. 1993. 334, Tab. 4. 9.

⁶² Brunni: HANSEN 2007. Abb. 178, Taf. 498; Boskovštejn: HÖCKMANN 1965. Abb. 1/1; Cífer–Pác: PAVUK 1994, Abb. 4/9a–b; Dvorníky: VLADÁR 1979. Abb. 10; Nerkewitz: KAUFMANN 1976. Abb. 2d.

tartó kartartásról lehetett szó.⁶³ Ritkábban a karokat a törzshöz tapasztott plasztikus bordával mintázták meg, mint a zalakomári idol esetében.⁶⁴ Ezek a megoldások az eddigiek alapján inkább az idősebb fázisban készített idolk körében fordulnak elő. A másik, ritkábbnak tűnő változat esetében a karokat csak kis kezdeményekkel, csonkokkal jelezték. Ez a variáció az eddig megismert példányok alapján inkább a fiatalabb, Keszthely-csoport körébe sorolt példányok esetében tűnik jellemzőbbnek.⁶⁵ A töredékes felsőkar csonkok alapján – mind az idősebb, mind a fiatalabb fázisban – ezektől eltérő kartartás is megfigyelhető.⁶⁶

A Szépvölgy úti idol esetében a női nemi jelleg megjelenítésének fontosságára a mellek ábrázolásával utaltak. A DVK idolkai között a nemi jelleg ábrázolása nem minden szobron ismerhető fel; valamennyi fázisban előfordulnak aszekszuális, nem nélküli ábrázolások is,⁶⁷ sőt az ismert álló alakot mintázó idolk ilyenek.⁶⁸ Amennyiben azonban a nemi jelleg ábrázolásra kerül, minden esetben nőalakról van szó. A töredék jellegétől függően a nemi szervek vagy a mellek ábrázolása az idősebb,⁶⁹ illetve a fiatalabb fázis plasztikáin egyformán felismerhető.⁷⁰ A bodorított hajábrázolással és hajpánttal ábrázolt fejtöredékek is női alakokat képviselhetnek.

A Szépvölgyi úton előkerült idol fejének megformálására nincsenek közvetlen adataink. Az előkerült töredékek szerint a plasztikák fejrésze általában háromszögletű vagy lekerekített. Sokszor csak a szemeket és az orrot jelezték, a száját nem. Az arc lehet

lapos, de több esetben az előreugró orr a fejnek állati jelleget kölcsönöz. Az egész elterjedési területen előfordul a haj ábrázolása még akkor is, ha egyébként a kis szobrocska készítése elnagyolt. A korábbi darabok hajviselete sokkal természetesebben ábrázolt,⁷¹ mint a későbbieké, amikor a valóságghú ábrázolást egyfajta mértanias megfogalmazás váltotta fel.⁷² A stilizált fejábrázolásnak azonban továbbra is jellemzője marad a fej hátsó részének jellegzetes kinyúlása, továbbá a hajpánt, és a hajfonatok megjelenítése.⁷³

Idolunk esetében is megtalálható bemélyített vonaldísz, amely a VK, így a DVK idol plasztikájának is meghatározó eleme. A mintázat kialakításában a változatosság ellenére bizonyos szabályszerűségek ismerhetők fel.

Különösen jellegzetes az idolk hátán csaknem kivétel nélkül megjelenő, egy vagy több fordított V alakú párhuzamosokból kialakított halszálla vagy szarufa motívum, amelyet ritkábban függőleges vonallal kötöttek össze (fenyőág minta). A halszálla vagy szarufa motívum a korai VK-ban több lelőhelyről származó idolon is megtalálható,⁷⁴ de szarufa motívum szerepel a középső ill. késő VK idejére keltezhető Pulkau lelőhely egyik idolkján is.⁷⁵ A DVK-ban is elsősorban az idősebb fázis idolkjaira jellemző ez a mintázat,⁷⁶ de a Keszthely csoportban, a fiatalabb fázisban is továbbél.⁷⁷ A VK területén ritkábban megjelenő fenyőág motívum⁷⁸ a Dunántúlon inkább a fiatalabb fázishoz sorolt példányokon, a Keszthely csoporthoz kapcsolódóan jelenik meg,⁷⁹ valamint előfordul a kottafejes időszakot képviselő Sukoró-Tóradúlón előkerült idoltöredéken is.⁸⁰ Mind-

⁶³ Balatonszemes–Bagódomb: SEBŐK 2007. 119–120, 106. kép, Bicske–Galagonyás: MAKKAY 1975, belső borító; LÜNING 2005. 25, Abb. 35, 36; Szólád: KALICZ 1993. Fig. 16. 1a–c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. Fig. 73. 1; Cífer–Pác: PAVÚK 1994. Abb. 4/8a–b–c

⁶⁴ KREITER 2008. 78.

⁶⁵ Balatonszemes–Szemesi berek: HONTI–NÉMETH 2004. 6, III. tábla 1–2; BONDÁR–HONTI–MÁRKUS–NÉMETH 2007. 124, 4. kép, Balatonmagyaród–Kápolnapuszta: BARNÁ 1999. 10, 1. kép/1a–1b–1c.

⁶⁶ Zalavár: GLÄSER 1993. Abb. 65; Petrivente: HORVÁTH–KALICZ 2003. 12, 4. kép 1.

⁶⁷ Balatonszemes–Bagódomb: SEBŐK 2007. 119–120, 106. kép, Torony: ILON 2007. 76–77; Sormás–Török-földek: BARNÁ 2005. 21–22, 7. kép 1a–c; 2007b, 68–69.

⁶⁸ Becsehely–Homokos: BARNÁ 2004. 36, 4. kép 1; Szakály: MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. 118, Fig. 74, Győrszemere: REZI KATÓ 1993. 21–22, Abb. 13. 4, 5. Abb. 14. 3; Balatonmagyaród–Kápolnapuszta: BARNÁ 1999. 10, 1. kép/1a–1b–1c.

⁶⁹ Zalavár: GLÄSER 1993. 406, Abb. 65; Szólád: KALICZ 1993. Fig. 16. 1a–c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996. Fig. 73. 1; Bicske–Galagonyás: MAKKAY 1972. 1975, 1978; KALICZ 1998. Abb. 5. 4; MAKKAY 1972. 1975; KALICZ 1998. Abb. 5. 2; Zalakomár–Alsó-csalit: KREITER 2008. 78.

⁷⁰ Szob–Malomkert: KÓVÁRI 2004. 8–9, 3. kép 4; Balatonszemes–Szemesi berek: HONTI–NÉMETH 2004. 6, III. tábla 1–2; BONDÁR–HONTI–MÁRKUS–NÉMETH 2007. 124, 4. kép, Petrivente: HORVÁTH–KALICZ 2003, 12, 4. kép 1.

⁷¹ Aba-Felsőszentiván–Ángyihegy: MAKKAY 1975, Abb. 2; Balatonszemes–Bagódomb: KISS–SEBŐK 2007, 116, 102. kép)

⁷² Bodorfa: REGENYE 2009; Tác–Gorsium: MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996, Fig. 73, 2a–c; Balatonszemes–Szemesi berek: HONTI–NÉMETH 2004, 6, III. tábla 1–2; BONDÁR–HONTI–MÁRKUS–NÉMETH 2007, 124, 4. kép

⁷³ REGENYE 2009

⁷⁴ Cífer–Pác: PAVÚK 1994, Abb. 4/8a–b–c, 4/9a–b; Reikersdorf: Höckmann 1965, Abb. 5/1; Maurer 1981, 59, Abb. 2/1; Wetzleinsdorf: Maurer 1981, 59, Abb. 3/3; Tirpesti: Höckmann 1972, 189.)

⁷⁵ MAURER 1981, 59, Abb. 3/1.

⁷⁶ Szólád: KALICZ 1993, Fig. 16. 1a–c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996, Fig. 73. 1, Bicske–Galagonyás: MAKKAY 1972, Taf. 13; 1975. borító képei, 5. kép, 1978; KALICZ 1998, Abb. 5. 2, 4; Zalakomár–Alsó-csalit: KREITER 2008, 78.

⁷⁷ Kisunyom: KÁROLYI 1984. 434; 2004, 97. ábra; Torony: ILON 2007, 76–77, Balatonszemes–Szemesi berek: HONTI–NÉMETH 2004, 6, III. tábla 1–2; BONDÁR–HONTI–MÁRKUS–NÉMETH 2007, 124, 4. kép).

⁷⁸ Gaukönigshofen: WAMSER 1980, 26; Boskovštejn: HÖCKMANN 1965, Abb. 1/1)

⁷⁹ Balatonmagyaród–Kápolnapuszta: BARNÁ 1999, 10, 1. kép/1a–1b–1c

⁸⁰ MAKKAY 1975, 3–4. kép

emellett az idősebb fázisban megjelenő szabályos halszáлка vagy szarufa motívum a hagyományok folytatódásaként, a Keszthely csoportba sorolt idolkok hátán is előfordulva végig megtalálható a DVK fejlődés folyamán. A hátrészen többféle kivitelben bekarcolt halszáлка minta értelmezése, mint a távoli területeket összefogó közösség szellemi egységének kifejezője egységes lehetett a Kelet-Dunántúltól, Alsó-Ausztrián át Morvaországig, sőt Közép- és Dél-Németországig. Ugyanilyenek lehettek a petriventei idoltorzón látható ezektől eltérő karcolt jelek is, amelyeknek megfelelői Németországban figyelhetők meg.⁸¹ A késői Keszthely csoport idolkjain már vékonyabb vonalú és nem annyira szabályos a fenyőág minta,⁸² a háton vízszintes párhuzamos vonalak is előfordulnak.⁸³ Hasonló figyelhető meg más késői VK-ba sorolt példányoknál is.⁸⁴ Ezek a példák arra utalnak, hogy a fiatalabb fejlődési szakaszban, bizonyos hagyományok megtartása mellett, az idolkokon megjelenő díszítő- vagy jelképrendszer már kevésbé kötötté, illetve némileg változatosabbá válhatott.

Ugyancsak jellemző díszítőelem a szobrok felső testén megjelenő mell fölött záródó vagy azt középen összefutva keretező szimpla, kettős vagy hármas V alakban összefutó bemélyített vonaldísz, amely az idősebb,⁸⁵ és a fiatalabb fázisba⁸⁶ sorolt példányokon is felismerhető. Ez a motívum a közép európai VK több példányán is jellemzően megtalálható.⁸⁷

Az idolkokon megtalálható vonaldíszek interpretációjára két fő irányzat alakult ki a kutatásban. Az egyik szerint a vonalak a ruházatot és a testékszereket ábrázolják,⁸⁸ míg a másik elképzelés szerint a bekarcolt vonalakkal az emberi csontvázat kívánták láthatóvá tenni.⁸⁹ Ez a kérdés ma már nem dönthető el, mindkét nézet mellett szólnak érvek és ellenér-

vek és a kétféle ábrázolás keveredésének lehetősége ugyancsak szóba kerülhet. A halszáлка, illetve fenyőág motívum hasonló formában állatábrázolások hátán is megjelenik,⁹⁰ ami inkább az anatómiai megközelítés mellett szól, a gerinc és a bordák megjelenítésére utal.

Ugyanakkor a derékon körbefutó vonaldísz, amely a legkorábbi időszakról a fiatalabbig megtalálható az idolkokon,⁹¹ már nehezen azonosítható anatómiai elemként. Ez a bekarcolás inkább az öltözékhez tartozó öv ábrázolásaként fogható fel, amely felveti azt a lehetőséget, hogy a többi bemélyített vonaldísz is inkább a ruházat és a viseleti kellékek ábrázolásának tekintsük. Hasonlóképpen vélekedhetünk a szobrocskák mellrészén látható V alakú vonaldíszekkel kapcsolatban is, amelyek a néhány esetben egyértelműen csüngőként értelmezhető ábrázolás alapján, kifejezetten nyakék,⁹² vagy esetleg más díszítmény⁹³ megjelenítésére utalnak. Anatómiai részlet helyett inkább a ruha redőzeteként értelmezhetjük az ülő idolkok fenékrészén megjelenő függőleges párhuzamos bekarcolásokat is.⁹⁴ Az egyes dunántúli idolkokon felfedezhető festés a figurákkal összefüggő szimbólumrendszer része lehetett; a vörös szín, mint az élet hangsúlyozott jelképe jelenhetett meg. Az idolkok pasztózus vörös festése általános gyakorlat Európában és a Dunántúlon is, a legidősebbtől a legfiatalabb fázisig.⁹⁵

Az idolkok közötti messze területeken felfedezhető kétségtelen rokonságot a létrehozásukat is előidéző képzetek terjedése, vagyis igen jelentős kommunikációs rendszer működése indokolhatja, amelynek létrejöttében különböző nyersanyagok pl. kövek beszerzésének jelentős szerep tulajdonítható.⁹⁶

ÉRTÉKELÉS (5. KÉP)

A DVK idolkjai változatosságuk, egyedi megjelenésük ellenére is láthatóan azonos szabályok szerint készültek. Mindezek dacára az idolkok között regionális különbség és időbeli alakulás is felismerhető. Az idősebb fázisba keltezhető példányok, még ha kis számban is, a DVK teljes elterjedési területén megtalálhatóak. A Szob-Verbicek lelőhelyről szór-

⁸¹ HORVÁTH-KALICZ 2003, 12, 4. kép 1; KALICZ 2007, 11.

⁸² Sormás-Török-földek: BARNA 2005, 21-22, 7. kép 1a-c; 2007b, 68-69.

⁸³ Becsehely-Homokos: BARNA 2004, 36, 4. kép 2.

⁸⁴ Pl. Asparn: MAURER 1998, 25-26, Abb. 2.

⁸⁵ Budapest, Szőlád: KALICZ 1993, Fig. 16. 1a-c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY-STARNINI-TULOK 1996, Fig. 73. 1, Bicske-Galagonyás: MAKKAY 1975, belső borító; Zalakomár-Alsó-csalit: KREITER 2008, 78.

⁸⁶ Balatonszemes-Szemesi berek: HONTI-NÉMETH 2004, 6, III. tábla 1-2; BONDÁR-HONTI-MÁRKUS-NÉMETH 2007, 124, 4. kép; Balatonmagyaród-Kápolnapusztja: BARNA 1999, 10, 1. kép/1a-1b-1c, Torony: ILON 2007, 76-77.

⁸⁷ Brunn: HANSEN 2007, Taf. 1, Nerkewitz: KAUFMANN 1976, Abb. 2d; HANSEN 2007, Taf. 499. 4, Zillingtal: HANSEN 2007, Taf. 499. 5; Eilsleben: HANSEN 2007, Taf. 501. 9; Boskovštejn: HÖCKMANN 1965, Abb. 1/1; Cífer-Pác: HANSEN 2007, Taf. 506, 16.

⁸⁸ QUITTA 1960, 170, HÖCKMANN 1965, 1, 7; MAKKAY 1972, 18; 1975, GLÄSER 1993, 407.

⁸⁹ OZOLS 1975, 1; 1978, 99; WAMSER 1980, 17, 31, MAURER 1972, 7; 1981, 65; BARNA 1999, 14.

⁹⁰ Pl. KALICZ 1998, Abb. 8. 2A-B.

⁹¹ Brunn: HANSEN 2007, Abb. 178, Taf. 498; Zalavár: GLÄSER 1993, 406, Abb. 65; Zalakomár-Alsó-csalit: KREITER 2008, 78, Györszemere: REZI KATÓ 1993, 21-22, Abb. 13. 5; Becsehely-Homokos: BARNA 2004, 36, 4. kép 2.

⁹² Torony: ILON 2007, 76-77; Szőlád: MAKKAY-STARNINI-TULOK 1996, 117, Fig. 73 1c

⁹³ Bicske-Galagonyás: MAKKAY 1975, belső borító

⁹⁴ Balatonszemes-Bagódomb: SEBŐK 2007, 119-120, 106. kép, Szőlád: KALICZ 1993, Fig. 16. 1a-c; 1995, Abb. 5/3; MAKKAY-STARNINI-TULOK 1996, Fig. 73. 1a

⁹⁵ Győr-Pápai vám: MITHAY 1966, 10. kép 14; KALICZ 2007, 11.

⁹⁶ KALICZ 2007, 11.

ványként előkerült idol kivételével⁹⁷ a budapesti Szépvölgyi úton előkerült, idősebb fázis második felére keltezhető idol a legkeletibb, első ízben hiteles lelet együttesből származó példány, amelynek valamennyi értékelhető részlete felismerhető, a (közép-európai) VK körébe tartozó idollokon is.

A hasonló idollok készítése a Dunántúl déli felében, a fiatalabb szakaszban, a Keszthely csoport körében a DVK fejlődés végéig követhető. A Dunántúl északi felében, a fiatalabb fázisokban ezektől eltérő álló dorongszerű idollok is ismertek a kottafejes fázis elejéről, ezektől eltérő megformálású a hasonló korú lapos szobi példány. Valódi kottafejes díszítésű darabbal is mindössze két esetben találkozunk és eddig egyetlen közölt példány ismeretes az Észak-Dunántúlról a Zseliz időszakból is.⁹⁸ A Győr-pápai vámnál előkerült félkör alakban végződő hosszú lapos fejtöredék az előbbiektől eltérő jellegzetességeket mutat, az arc megformálásának

részletei inkább a Zseliz kultúra sajátos arcos edényeire emlékeztetnek.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Szépvölgyi úton előkerült agyagszobrocska töredékét a DVK idősebb fázisára keltezhetjük, nagy valószínűséggel annak fiatalabb szakaszára, de még a kottafejes kialakuló fázis elé.

A DVK korai fázisaiban a DVK teljes területén megjelennek az idol plasztikák, amelyek kis számban, de egységes szabályok szerint készültek a teljes elterjedési területen.

A kottafejes kerámia körében szintén előfordulnak idollok, míg a Zseliz időszakban az eddig közölt adatok szerint, a Dunántúl északi felében már csak elvétve találkozunk ilyenekkel. A Zseliz időszaktól az ember alakú ábrázolásokat inkább a meghatározott szabályok szerint készülő arcos edények képviselik ebben a körben.⁹⁹

⁹⁷ Lásd a 80. jegyzetet

⁹⁸ Győr-Pápai vám: MITHAY 1966. 10. kép 14. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a Dunától keletre, a Zseliz időszak Szécsény-Ültetésen kutatott településen a publikált arcos edények töredékein kívül, összesen 4 db, hasonló korú, jelenleg közöletlen idoltöredékről is tudunk. Fábian Szilvia szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

⁹⁹ VIRÁG 2009; VIRÁG 2009a; REGENYE 2009. 180.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARNA 1999 P. BARNA Judit: A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának leletei Balatonmagyaród-Kápolnapusztáról. Zalai Múzeum 9. (1999), p. 7-32.
- BARNA 2004 P. BARNA J.: Becsehely-Homokos. Előzetes az M7 gyorsforgalmi út 71. sz. lelőhelyén feltárt neolitikus telep kutatásáról (1999-2000). In: Momos 2. Őskoros kutatók II. Összejövételének konferenciakötete. (Szerk. Nagy E. Gy.-Dani J.-Hajdú Zs.) Debrecen, 2004., p.33-42.
- BARNA 2005 P. BARNA Judit: Sormás-Török földek településtörténeti áttekintése. A középső neolitikum. Zalai Múzeum 14. (2005), p. 17-36.
- BARNA 2007a P. BARNA Judit: Sormás, Mántai-dűlő (Zala megye) In: Százszorszépek: Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon (Szerk. Ilon G.). Szombathely, 2007, p. 62-65.
- BARNA 2007b P. BARNA Judit: Sormás, Török-földek (Zala megye). In: Százszorszépek: Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon (Szerk. Ilon G.). Szombathely, 2007, p.66-69.
- BÁNYFY 2004 BÁNYFY, Eszter: The 6th millennium BC boundary in Westwm Transdanubia and its role in the Central European neolithic transition. VAH 15. Bp., 2004.
- BÁNYFY 2007 BÁNYFY Eszter: Szentgyörgyvölgy, Pityerdomb (Zala megye). In: Százszorszépek: Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon (Szerk. Ilon G.). Szombathely, 2007, p. 70-73.
- BERG-MAURER 1998 BERG, F.-MAURER, H.: Idole. Kunst und Kult im Waldviertel vor 7000 Jahren. Horn, 1998.
- BONDÁR-HONTI-MÁRKUS-NÉMET 2007 BONDÁR Mária-HONTI Szilvia-MÁRKUS András-NÉMET Péter: Balatonszemes-Szemesi-berek. In: Gördülő idő : Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között. Kaposvár, 2007., p. 123-133.
- CSALOGOVITS 1936 CSALOGOVITS József: Újabb-kőkori leletek Tolna Vármegyéből. In: Tolna Vármegye múltjából 2. Szekszárd, 1936. p. 15-21, 33-34.
- DINNYÉS-KÓVÁRI et al 1993 DINNYÉS István-KÓVÁRI Klára-KVASSAY Judit-MIKLÓS Zsuzsa-TETTAMANTI Sarolta-TORMA István: Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás. MRT 9. Bp., 1993.
- FACSÁDY 1998 R. FACSÁDY Annamária: Budapest, II. Szépvölgyi út 18-22. In: Régészeti kutatások Magyarországon 1998. Bp., 2001. 107.
- GLÄSER 1993 GLÄSER, R.: Die Linienbandkeramik in Transdanubien. Entstehung. Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Fakultät für Orientalistik und Altertumswissenschaft der Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg. Manuskript auf öffentlichem Mikrofilm. Heidelberg, 1993.
- HANSEN 2007 HANSEN, S.: Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur antropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa. I-II. In: Archeologie in Eurasien 20. Mainz, 2007.
- HONTI-NÉMETH 2004 HONTI Szilvia-NÉMETH Péter: Balatonszemes-Szemesi- berek. In: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000-2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. Szerk. Honti et al.). Kaposvár, 2004., p. 6-9.
- HORVÁTH-KALICZ 2003 HORVÁTH László-KALICZ Nándor: Újkőkori település feltárása Petriventén (Zala megye) In: Régészeti kutatások Magyarországon 2001. Bp., 2003., p.5-29.
- HORVÁTH 2002 Horváth László András: Neolitikus leletek Dunakeszi határában. BudRég 35. (2002), p. 7-34.

- HORVÁTH 2002a HORVÁTH, László András: Neolithische Funde und Befunde in der Gemarkung von Budakeszi. *ActaArchHung* 53. (2002), p. 1–40.
- HÖCKMANN 1965 HÖCKMANN, O.: Menschliche Darstellungen in der Bankeramischen Kultur. *JRGZM* 12. (1965), p.1–34.
- HÖCKMANN 1972 HÖCKMANN, O.: Andeutungen zur Religion und Kultus in der Bandkeramischen Kultur. *Pannóniai konferenciák aktái* 1. Alba Regia 12. (1971)[1972], p. 187–209.
- ILON 2007 ILON Gábor: Torony, Nagyrét dűlő (Vas megye). In: *Százszorszépek : Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon* (Szerk. Ilon G.). Szombathely, 2007., p. 74–77.
- KALICZ 1970a KALICZ Nándor: *Agyag istenek*. Bp., 1970.
- KALICZ 1970b KALICZ Nándor: Hévizgyörk-Kaparóházi dűlő. *MittArchInst* 1 (1970) 103–104.
- KALICZ 1988 KALICZ Nándor: A termelő gazdálkodás kezdetei a Dunántúlon. I–II. Kézirat. Bp., 1988.
- KALICZ 1993 KALICZ, Nándor: The early Phases of the Neolithic in Western Hungary (Transdanubia) *Poročilo* 21. (1993), p. 85–135.
- KALICZ 1995 KALICZ, Nándor: Die älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zu Ursprung, Chronologie und Beziehungen. *ActaArchHung* 47. (1995), p. 23–59.
- KALICZ 1998 KALICZ, Nándor: Figürliche Darstellung und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Bp., 1998.
- KALICZ 2007 KALICZ Nándor: Az őskori agyagszobrászat kezdetei a Nyugat-Dunántúlon. (Kr. e. 6000–3000). In: *Százszorszépek : Emberábrázolás az őskori Nyugat-Magyarországon*. Szombathely 2007, 8–42.
- KALICZ–KALICZ–SCHREIBER 2002 KALICZ, Nándor–KALICZ–SCHREIBER Rózsa: Die Verbreitungsgrenze der frühneolithischen Kulturen in Transdanubien. (Westungarn) *PreAlp* 37. (2001)[2002], p. 25–44.
- KALICZ–SCHREIBER–KALICZ 1992 KALICZ–SCHREIBER, Rózsa–KALICZ, Nándor: Die erste frühneolithische Fundstelle in Budapest. *Hommage à Nicola Tasić*. *Balkanica* 23. (1992), p. 47–76.
- KAUFMANN 1976 KAUFMANN, D.: Linienbankeramische Kultgegenstände aus dem Elbe-Saale-Gebiet. *JMV* 60. (1976), p. 61–96.
- KÁROLYI 1984 KÁROLYI Mária: Az újkőkor kutatásának tíz esztendeje Vas megyében (1973–1983). *Vasi Szemle* 38. (1984), p. 429–440.
- KÁRPÁTI 2000 KÁRPÁTI Zoltán: Budapest, II. Ürömi utca 45. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2000*. Bp., 2003., p. 107.
- KÁRPÁTI 2001 KÁRPÁTI Zoltán: Budapest, II. Ürömi utca 39. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2001*. Bp., 2003. p. 148.
- KÁRPÁTI–ÉDER 2006 KÁRPÁTI Zoltán–ÉDER Katalin: Budapest, II. Felhévízi utca 5. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2006*. Bp., 2007. p. 163–164.
- KÁRPÁTI–VIRÁG 2006 KÁRPÁTI Zoltán–M. VIRÁG Zsuzsa: Budapest, II. Ürömi utca 37. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2006*. Bp., 2007. p.165.
- KÁRPÁTI–VIRÁG 2008 KÁRPÁTI Zoltán–M. VIRÁG Zsuzsa: Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14. *AqFüz* 14. (2008), p. 188–190.
- KISS–SEBŐK 2007 KISS V.–SEBŐK K.: Balatonszemes–Bagódomb. In: *Gördülő idő : Régészeti feltárások az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között*. (Szerk. Belényesy K., Honti Sz., Kiss V.) 2007., p. 113–118.
- KÓVÁRI 2004 KÓVÁRI Klára: A vonaldíszes kerámia különleges leletei Szobról Pest megye. In: *Régészeti kutatások Magyarországon 2003*. Bp., 2004., p. 5–15.

- KREITER 2008 KREITER A.: Zalakomár–Alsó–csalít. In: Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya Zala megyei nyomvonalán. Összefoglaló jelentés az 1999–2008 között végzett feltárásokról. (Szerk. HORVÁTH L., FRANKOVICS T.). Zalaegerszeg, 2008., p. 77–79.
- LÜNING 2005 Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland. (Hrsg Lüning, J.) Rahden/Westf., 2005.
- MAKKAY 1970 MAKKAY János: A kőkor és a rézkor Fejér megyében. In: Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig 1. Székesfehérvár, 1970.
- MAKKAY 1972 MAKKAY, János: Eingeritzte und plastische Menschendarstellungen der transdanubischen Linienbanderamik. In: IDOLE. Prähistorische Keramiken aus Ungarn. Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum 7. Wien, 1972., p.16–19.
- MAKKAY 1975 MAKKAY János: A bicskei neolitikus telep és temető. Az István király Múzeum Közleményei D. sorozat –Série D. No. 104. Székesfehérvár, 1975.
- MAKKAY 1978 MAKKAY, János: Excavations at Bicske. I. The Early Neolithic. The Earliest Linear Band Ceramic. Alba Regia 16. (1978), p. 9–60.
- MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996 MAKKAY János– STARNINI, E.–TULOK, Magda: Excavations at Bicske–Galagonyás (Part III.) The Notenkopf and Sopot–Bicske Cultural Phases. Trieste, 1966.
- MAURER 1972 MAURER, H.: Über frühneolithische Idole und Verwandte Objekte aus dem p. B. Horn, NÖ. ArchA 52 (1972)
- MAURER 1981 MAURER, H.: Linearkeramische Kultobjekte aus Niederösterreich. FÖ 20. (1981), p. 57–94.
- MAURER 1982 MAURER, H.: Neolithische Kultobjekte aus dem niederösterreichischen Mannhartsbereich. (Mannus–Bibliothek 19.) Hückeswagen, 1982.
- MITHAY 1966 MITHAY Sándor: Zselízi típusú leletek a Győr, Pápai–vámi újabb-kőkori lakótelepen. Arrabona 8. (1966), p. 5–52.
- OZOLS 1975 OZOLS, J.: Der Röntgenstil. Ein Beitrag zur vorgeschichtlichen Geistesgeschichte . BJ 175. (1975) p.
- OZOLS 1978 OZOLS, J.: Zur Deutung einer neolithischer Statuetten. BHVg (1978)
- PAVÚK 1980 PAVÚK, J. : Ältere Linearkeramik in der Slowakei. SlovArch 28. (1980), p. 7–88.
- PAVÚK 1994 PAVÚK, J.: Zur reitiven Chronologie der älteren Linearkeramik. JAM 36. (1994), p. 135–149.
- QUITTA 1960 QUITTA, H.: Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa. PZ 38. (1960), p. 153–188.
- RACZKY 2009 RACZKY Pál: A Körös–kultúra figurális ábrázolásainak értelmezéséhez. TISICUM 19. (2009), p. 65–76.
- Regenye 2002. REGENYE, Judit: Transdanubian Linear Pottery Culture in Balatonalmádi–Vörösberény. Antaeus 25 (2002) 221–236.
- Regenye 2009 Regenye J.: Idoltöredék Bodorfáról (Veszprém megye), adalék a DVK kultuszéletéhez. In: Medinától Etéig. Tanulmányok Csalog József születésének 100. évfordulójára (Szerk. Bende L., Lőrinczy G.) Veszprém, 2009., p. 179–187.
- REZI KATÓ 1993 REZI KATÓ Gábor: Adatok a Sokoróalja újkőkorához. CommArchHung 1993., p. 5–26.
- SEBŐK 2007 SEBŐK K.: Emberábrázolás Balatonszemes–Bagódombról. In: Gördülő idő: Régészeti feltárások az M7–es autópálya Somogy megyei szakaszán Zamárdi és Ordacsehi között (BELÉNYESSY K., HONTI Sz., KISS V.) 2007., p. 119–121.
- VIRÁG 1992 M. VIRÁG Zsuzsanna: Újkőkori és középső rézkori telepnyomok az M0 autópálya szigetszentmiklósi szakaszánál. In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán 1. BTMMűhely 5. (1992), p.15–60.

- VIRÁG 1998 M. VIRÁG, Zsuzsanna: Neuere anthropomorphe Darstellungen der Linienbandkeramik aus der Umgebung von Budapest. In: The Late Neolithic of the Middle Danube Region. Timișoara, 1998., p. 67–89.
- VIRÁG 2000 M. VIRÁG, ZS. Anthropomorphic vessels of Transdanubian Linear Pottery culture. In Stefan HILLER – Vassil NIKOLOV (szerk.) Karanovo III. Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa. Wien 2000, 389–405.
- VIRÁG 2009 M. Virág, Zsuzsanna: The Eastern Periphery of the Central European LPC in the Region of Budapest. In: Interactions between different models of neolithization North of the Central European agro–ecological barrier (ed. KOZŁOWSKI, J.) Kraków, 2009., p. 9–30.
- VIRÁG 2009a M. VIRÁG, Zsuzsanna: On the anthropomorphic representations of TLPC in connection with some recent finds from Budapest (Idols and vessels with facial representations). [megjelenés alatt]
- VLADÁR 1979 VLADÁR, J.: Praveká plastika. Tatran. Bratislava, 1979.
- WAMSER 1980 WAMSER, L.: Eine Gefäßhaltende Idolfigur der frühen Linearbandkeramik aus Mainfranken. JBBDD 21. (1980), p. 26–38.

NEOLITHIC CLAY FIGURINE FRAGMENT FROM SZÉPVÖLGYI ROAD BUDAPEST

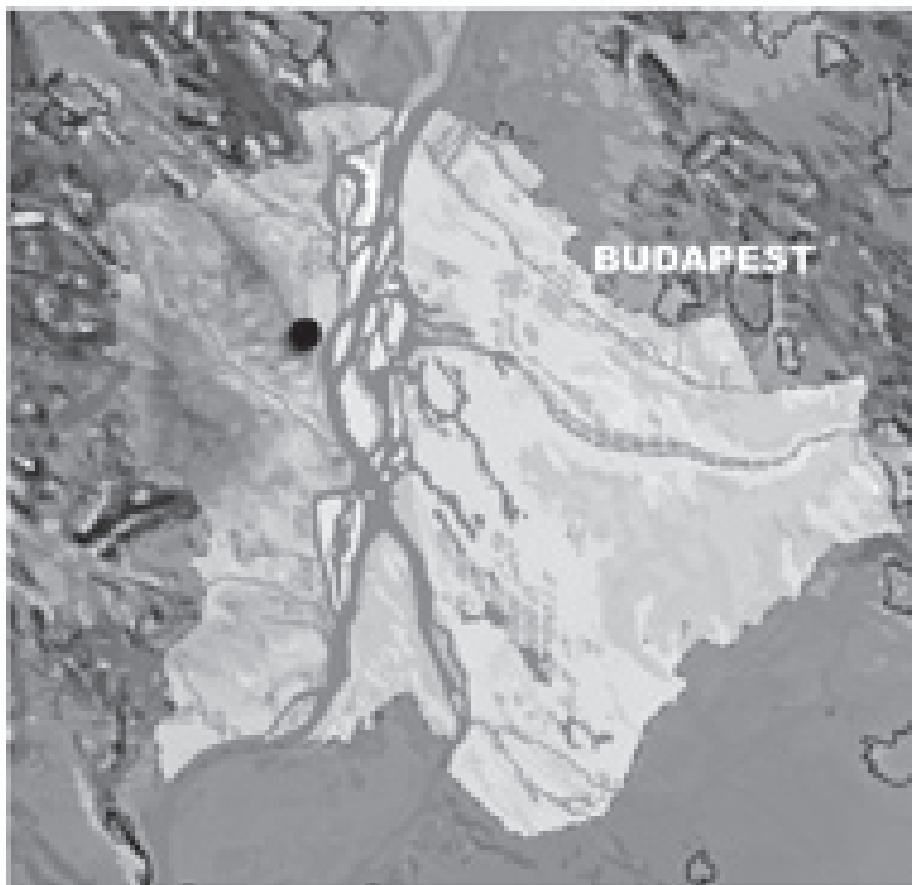
The article describes the fragment of a human-shaped clay figurine and other finds unearthed in Szépvölgyi Road in the 2nd district of Budapest. A possible reconstruction of the figurine based on parallelisms and the timing of the assemblage are also discussed.

The assemblage which contained the idol bears the characteristics of the earlier period of the Transdanubian Linear Pottery Culture (TLPC). Chronologically, the closest objects can be the finds in house No. 1, section III, pit 1 at Bicske-Galagonyás, the Dunakeszi-Székesdűlő site and pits No. 33 and 34 at Szigetszentmiklós-Vízműtelep. Despite the relatively small number of fragments, a more accurate timing is also possible. Our finds might be younger

than the earlier finds unearthed in Aranyhegyi Road, but older than the above-mentioned assemblages dated to the end of the earlier transitory phase, the so-called "notenkopf" phase.

Idol figurines appeared in the early phases of the TLPC in the entire territory of the culture; although limited in number, they followed uniform rules. On the idols found at Szépvölgyi Road all the basic characteristics of the TLPC idols can be identified.

Idols appeared in the Notenkopf pottery phase too, but occur only sporadically in the Zseliz phase. From the Zseliz phase on, human representations were made mainly in the form of face pots, which were made according to standard rules.



1.

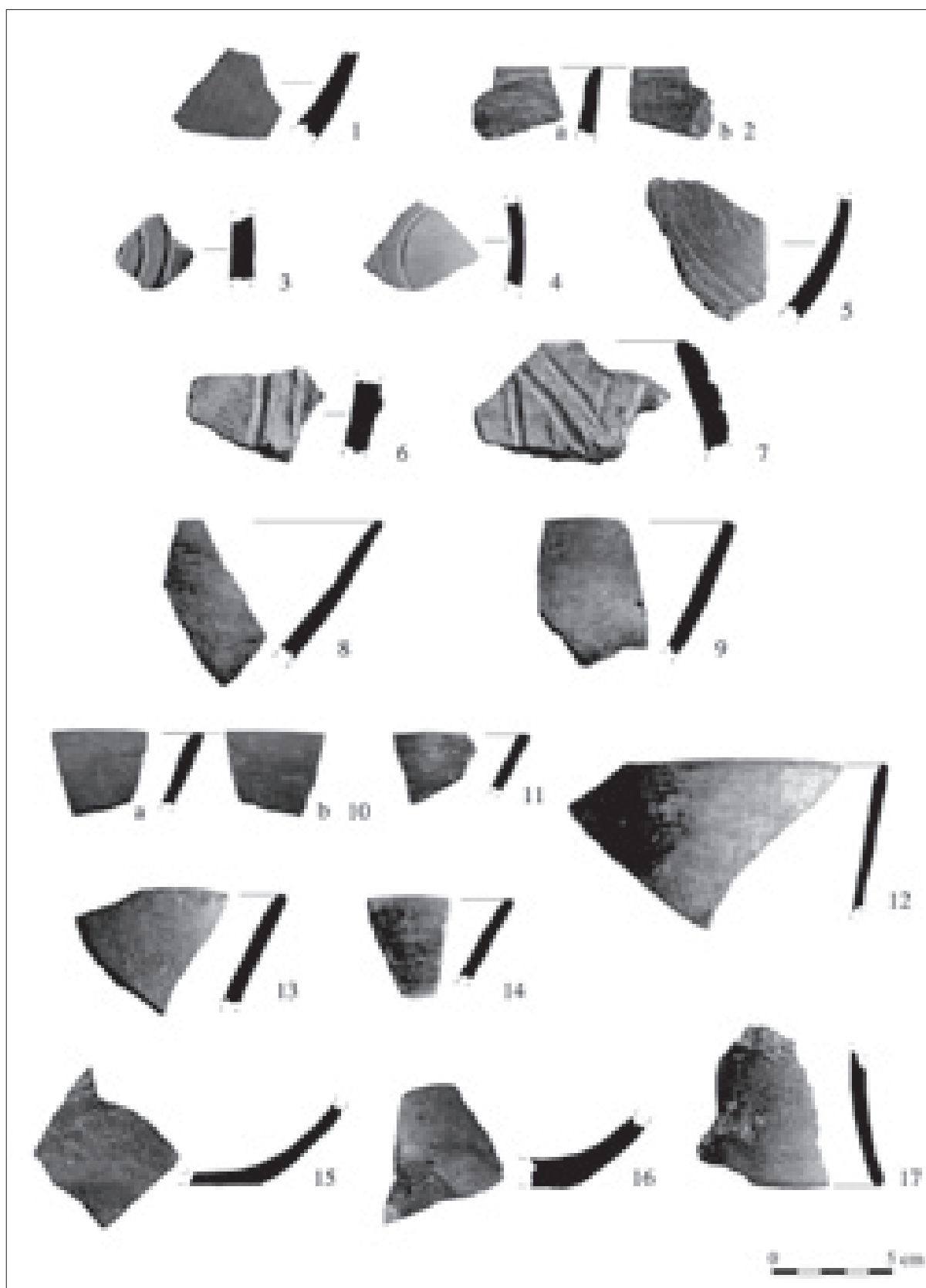


2.

1-2. kép. Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14. A lelőhely helyszínrajza



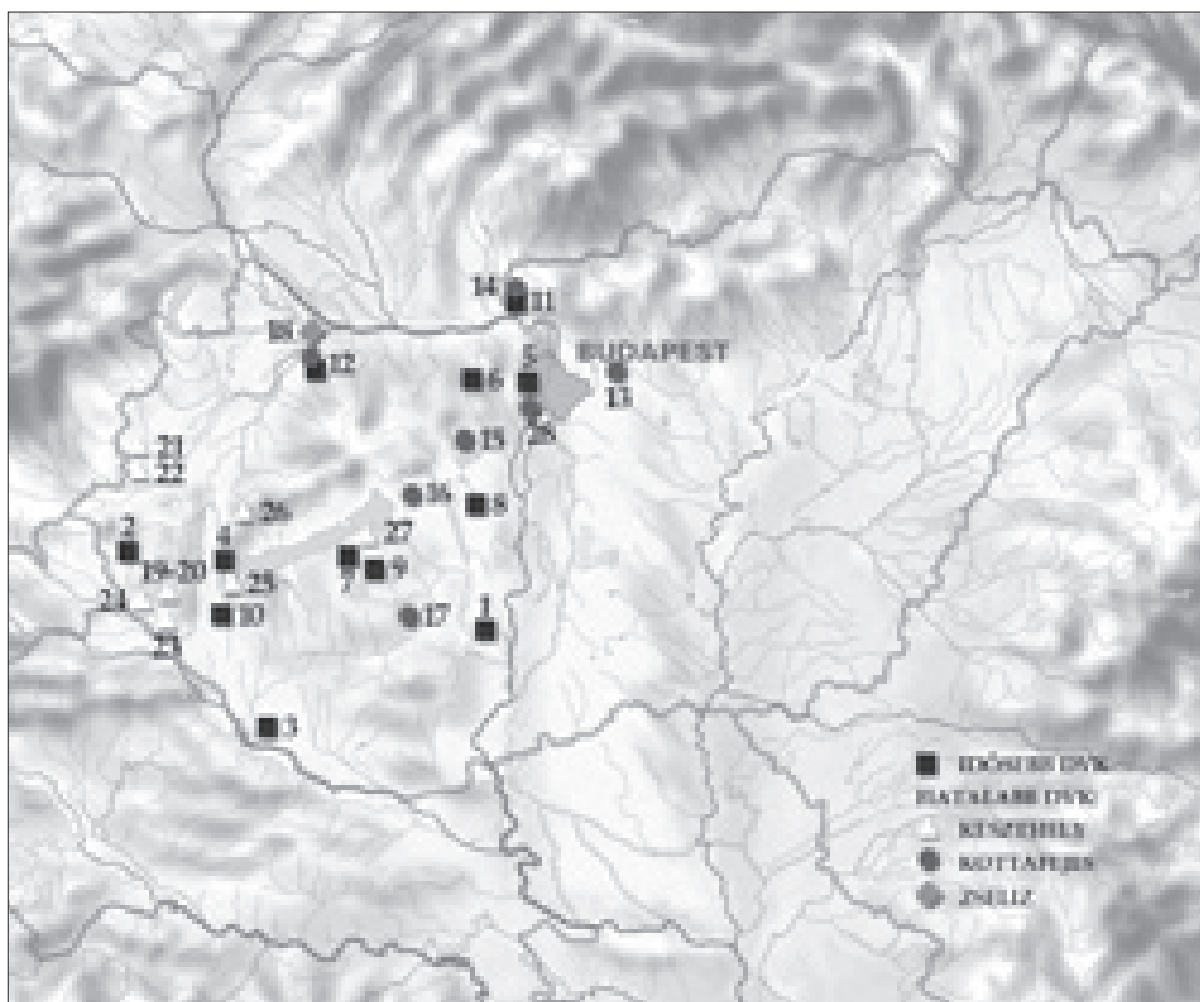
2. kép. 1a-d és 2a-d: Ember alakú agyagplasztika töredéke. Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14. SE 6408.



3. kép. 1-17: Edénytöredékek. Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14. SE 6408



4. kép. 1-17: Edénytöredékek. Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14. SE 6408.



5. kép. Az ember alakú agyagplasztikák elterjedése a DVK települési területén:

- 1: Medina (Csalogovits 1936);
- 2: Szentgyörgyvölgy-Pityedomb (Bánffy 2004);
- 3: Barcs (Kalicz 1995);
- 4: Zalavár (Kalicz 1988; Gläser 1993);
- 5: Budapest II. ker., Szépvölgyi út 14;
- 6: Bicske-Galagonyás (Makkay 1975);
- 7: Balatonszemes-Bagódomb (Kiss-Sebők 2007);
- 8: Aba-Felsőszentiván-Ángyihely (Makkay 1975);
- 9: Szólád (Kalicz 1993; Makkay-Starnini-Tulok 1996);
- 10: Zalakomár-Alsó-csalit (Kreiter 2008);
- 11: Szob-Verbicek dűlő (Dinnyés-Kővári et al. 1993);
- 12: Győrszemere-Tóth tag (Rezi Kató 1993);
- 13: Hévízgyörk-Kaparóházi dűlő (Kalicz 1970a, 1970b);
- 14: Szob-Malomkert (Kővári 2004);
- 15: Sukoró-Tóra dűlő (Makkay 1975);
- 16: Tác-Gorsium (Makkay-Starnini-Tulok 1996);
- 17: Szakály-Réti földek (Makkay-Starnini-Tulok 1996);
- 18: Győr-Pápai várnagy (Mithay 1966; Gläser 1993);
- 19: Sormás-Török földek (Barna 2005);
- 20: Sormás Mántai dűlő (Barna 2007a);
- 21: Torony-Nagyvér dűlő (Ilon 2007);
- 22: Kisunyom-Nádasi tábla (Károlyi 1984);
- 23: Becsehely-Homokos (Barna, 2004);
- 24: Petrivente-Újkúti dűlő (Horváth-Kalicz 2003);
- 25: Balatonmagyaród-Kápolnapuszta (Barna 1999);
- 26: Bodorfa (Regenye 2009);
- 27: Balatonszemes-Szemesi berek (Honti-Németh 2004);
- 28: Budapest XXII. ker., Növény utca (Virág 2011)